

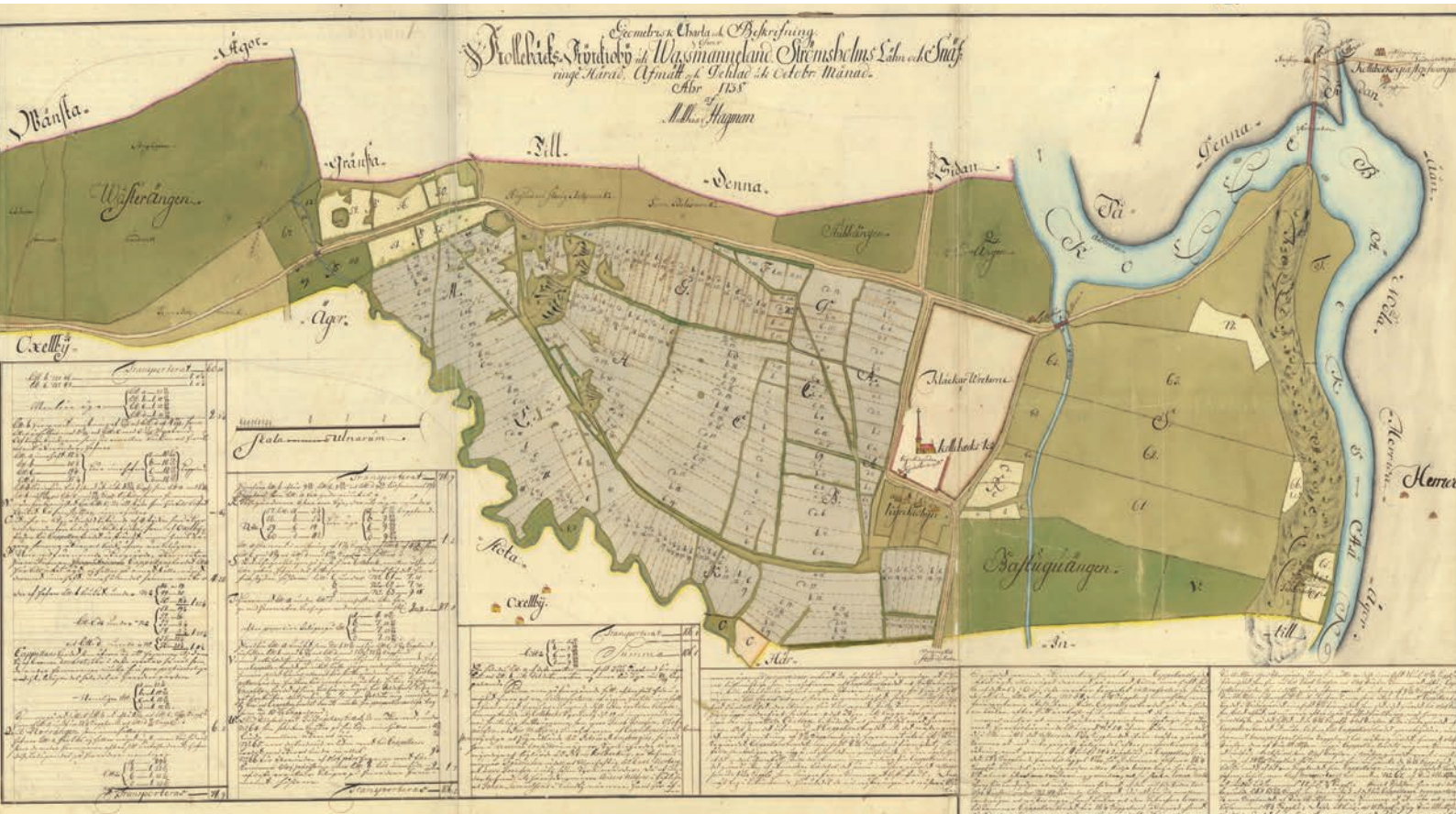
Kolbäcks kyrka

Fönsterrestaurering

Antikvarisk Rapport

Kolbäcks kyrkby 9:1
Kolbäck socken
Hallstahammars kommun
Västmanland

Tobias Mårud

Kolbäcks kyrka

Fönsterrestaurering

Antikvarisk rapport

Kolbäcks kyrkby 9:1
Kolbäck socken
Hallstahammars kommun
Västmanland

Tobias Mårud

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 57 20
E-post: info@kmmd.se

© Stiftelsen Kulturmiljövård 2015

Omslagsfoto: Karta från 1738 över Kolbäckes kyrkby (beskuren). Källa: Lantmäteristyrelsens arkiv, akt T25-14:1.

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2012/02954.

ISBN: 978-91-7453-469-6

Tryck: Just Nu, Västerås 2015.

Innehåll

Inledning.....	5
Bakgrund.....	5
Byggnadshistoria, i urval.....	5
Genomförande.....	7
Resultat.....	9
Bilder.....	10
Referenser.....	13
Kart- och arkivmaterial.....	13
Otryckta källor.....	13
Litteratur.....	13
Tekniska och administrativa uppgifter.....	14

© Länstyrelsen, Lantmäteriet, NVDB, ESRI Inc, RAA, SGU, Sjöfartsverket, SMHI, SVO, SCB, SJV, FM, Bergsstaten, SLU

Skala 1:50000

Figur 1. Kolhäcks kyrka är markerad med en blå ring. Utdrag ur Länstyrelsens WebbGis. Skala 1:50 000.

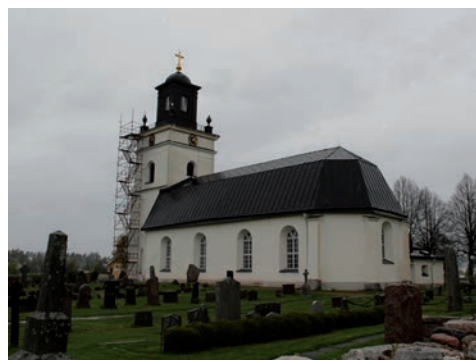
Inledning

Under 2014 har en restaurering av fönstren på Kolbäcks kyrka genomförts. Länsstyrelsen gav tillstånd till åtgärderna i beslut dnr 433-5751-2012, daterat 2012-12-14. Stiftelsen Kulturmiljövård anlätades för antikvarisk medverkan på uppdrag av Hallstahammars kyrkliga samfällighet.

Samtidigt med restaureringen av fönstren genomfördes tjärstrykning av ljudluckorna samt underhållsmålning av lanterninens panel (dnr: 433-4931-2011, daterat 2012-01-16). Som ett tillägg utfördes även utvändigt ommålning av dörren till det före detta arkivrummet på sakristians östra sida samt som garantiarbete, till följd av ett tidigare misslyckat genomförande, ommålning av väggar, valv och fönsternisch i vapenhuset. Dessa åtgärder var inte tillståndspliktiga, sålunda krävdes ingen antikvarisk medverkan, och åtgärderna redovisas därför inte i rapporten.

Figur 2. Kolbäcks kyrkas norra fasad. Foto: Tobias Mårud.

Figur 3. Kyrkan sedd från sydöst. Foto: Tobias Mårud.

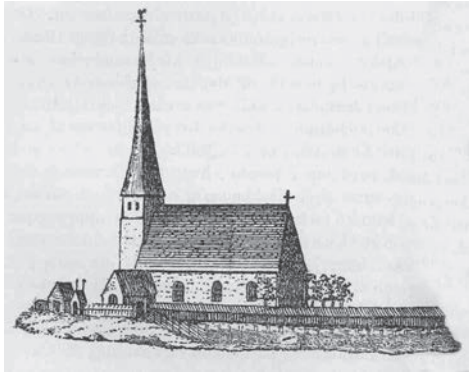
Bakgrund

Fönstren uppvisade färgflagning och kittbortfall. Enligt underhållsintervallet i vård- och underhållsplanen var tiden inne för restaurering. Fönstren åtgärdades senast 1998.

Byggnadshistoria, i urval

Kolbäcks kyrka uppfördes ursprungligen under 1100-talets slut. Den antas från början ha omfattat långhus med absid, samt västtorn. Över kyrkorummet fanns ett innertak av trä, förmodligen plant. Vid en utvidgning omkring 1300 förlängdes långhuset. Möjligen tillkom då det tresidiga koret och sakristian. Det är även oklart om när stjärnvalven slogs över kyrkorummet. En mer generell bedömning gör gällande att så skedde under senare hälften av 1400-talet, men räkenskapsuppgifter från 1543 antyder att valvslagningen ägde rum först då. I detta sammanhang byggdes troligen ett vapenhus i söder, kanske även det tresidiga koret.

Under början av 1600-talet var tornet förfallet och en ny tidstypiskt hög, spetsig tornspira restes efter att den gamla spiran revs 1633. Tornets bottenvåning fick ett tunnvalv av trä och var länge förenad med kyrkorummet. Från mitten av 1600-talet finns de första uppgifterna om att kyrkans murar förstärktes med dragjärn. Då byggdes även läktaren. Norra sidokapellet tillkom 1658, då som gravkor åt Esbjörn Mårtensson, adlad Reuter crantz, och hans efterkommande. Under slutet av 1600-talet, år 1688, utvidgades kyrkans fönsteröppningar.

Figur 4. Kolbäckens kyrka avbildad 1754. Källa: Gran.

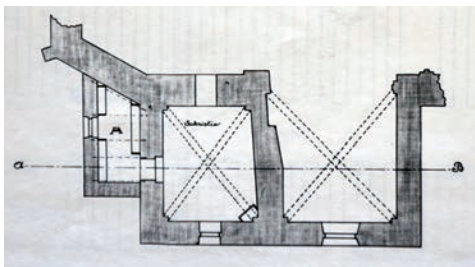
Figur 5. Kyrkan avbildad på storskifteskartan år 1760. Källa: Lantmäteristyrelsens arkiv, akt T25-14:2

På 1730-talet tillkom flertalet av de dragjärn som genomkorsar kyrkorummet, till följd av att kyrkans murar fortfarande var i dåligt skick. År 1752 insattes en bänkinredning, vars fasader tjänat som förlaga till den nuvarande. Åren kring 1770 förstärktes återigen murverk, denna gång i tornet. Vid en samtidig fasadrenovering avfärgades sockeln i röd nyans och fasaderna i en svagt gul.

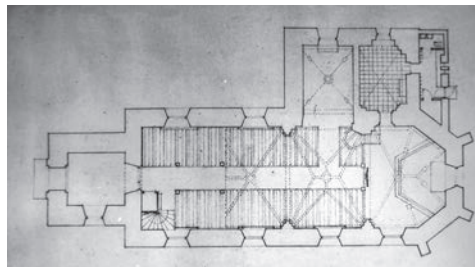
År 1785 slog blixten ned och antände tornspiran. Branden tilltog snabbt, så att hela tornet, långhusets tak och alla fönster förstördes. De efterföljande reparationerna pågick i ungefär tre år. Istället för det för medeltiden typiskt brant sluttande sadeltaket utfördes det nya med brutet fall. Tornets murar byggdes på med tegel och fick fasader indelade med gesimser och hörnen utformade som pilastrar. Den nedbrunna spetsiga spiran ersattes med dagens avsevärt lägre lanternin, svartmålad med koppartäckt kupoltak och hörnpilastrar krönta med urnor. Det nya tornet hade antagligen ritats av Dan Wahlström, murmästare i Strömsholm. En inre förändring var att ett kryssvalv slagits över bottenvåningen. Läktaren byggdes ut och tillkommande barriär pryddes med förgyllda ornament. Den tidigare 1600-talsbröstningen placerades som panel i koret. Några år senare förnyades altarprydnaden och en öppen altarring med balustrad byggdes – den finns kvar men balustraden ligger numera dold. Lanterninen reparerades femton år senare, år 1800.

Vid omläggning 1867 blev kyrkans tak första gången täckta med plåt, istället för dittillsvarande spån. Snart därefter revs södra sidans vapenhus varpå södra långsidan fick sin fjärde fönsteröppning. Fönstret placerades i den tidigare portalen till vapenhuset. Ett nytt vapenhus iordningställdes i tornet, vilket innebar att kyrkorummet minskade i omfång. Fasaderna avfärgades helt vita, istället för 1700-talets gulaktiga nyans.

En stor förnyelse, framför allt invändigt genomfördes 1887. Vid förnyelsen tillkom en andra fönsteröppning i norra långhusfasaden. År 1908 togs ett norrfönster upp även i sakristian. Vid samma tid tillbyggdes ett arkivrum på sakristians östra sida.

Figur 6. Ritning över tillbyggnad av arkivrum, från 1906. Källa: ATA.

Figur 7. Ritning över ombyggnad av sakristia och arkivrum, från 1964. Källa: ATA.

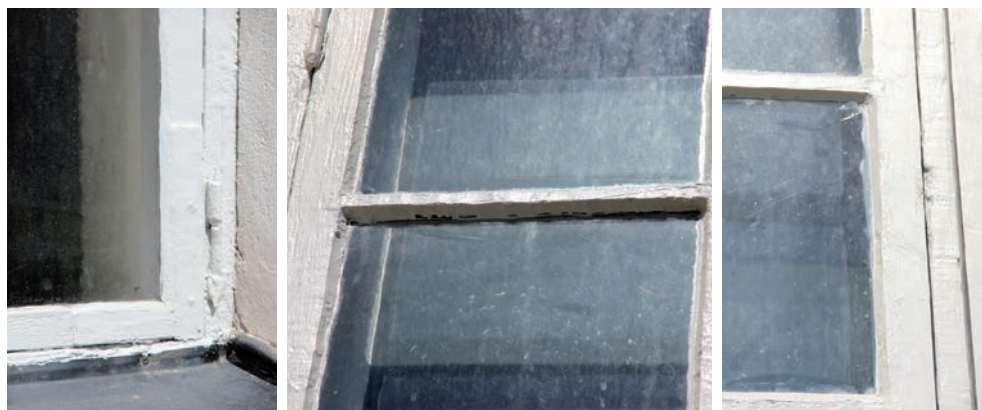
Vid nästföljande inre renovering 1914 fick kyrkorummets valv och väggar genom vattnivning dagens jämnare struktur. I enlighet med dåtidens praktiska tänkande målades de mest utsatta väggfälten under fönstren med oljefärg. Murytorna i övrigt patenterades och målades med limfärg. Fönstren och fönsterbänkarna målades med oljefärg.

Den senaste stora förnyelsen genomfördes 1940, efter arkitekt Bernhard Schills handlingar. Målsättningen var att med utgångspunkt i altarprydnad och predikstol ge kyrkorummet en starkare barockkaraktär. Vid förnyelsen tillkom fönstrens innerbågar. Sakristian nyinreddes 1965 med tegelgolv och väggfasta skåp. Året efter fick korets fönster en inre båge med matta, färgade rutor, för att dämpa ljusinsläppet.

Vid yttre renovering 1950 förlorade tornets fasader en del av sin nyklassicistiska karaktär, genom att hörnpilastrarna togs bort. Även västportalens omfattning förenklades. Lanterninen och ljudluckorna tjarades. Vid nästa renovering 1969 putsades fasaderna med misslyckat resultat vilket ledde till ytterligare omputsning 1977. Resultatet förblev otillfredsställande; redan 1998 krävdes nästa stora fasadrenovering. Den gången användes traditionellt sammansatt kalkbruk och färg beredd av Gotlandskalk. Samtidigt åtgärdades bl.a. fönster, lanternin och ljudluckor. Fönstersnickerierna renskrapades från plastfärg och ommålades med ljusgrå linoljefärg i kulör motsvarande nyansen Grå umbra 6A-36, bågarna kittades med linoljekitt.. Lanterninen reparerades och ommålades med svart oljefärg. Tornets ljudluckor rengjordes från svart plastfärg och tjarströks.

Genomförande

Första steget i restaureringen av fönstren var tvättning, skrapning och borstning för att avlägsna orenheter och lös färg. Även löst kitt avlägsnades. Därefter grundades trärena ytor med JUPEX 45 Kinesisk träolja. Nytt linoljekitt lades där det äldre kittet avlägsnats eller saknats sen tidigare. Några beslag avlägsnades inte och fönstren plockades inte ned utan behandlades på plats. Efter grundning skedde mellanstrykning och slutstrykning - med linoljefärg WIBO Gammaldags Mellanstrykningsfärg och WIBOLINE Gammaldags Linoljefärg, båda i kulör Grå umbra nr. 36 med RAÄ-kod 6A (75% vitt och 25% basfärg) .

Figur 8 (Vänster). Detalj som visar tjocka färgskikt på bl.a. gångjärn. Foto: Tobias Mårud.

Figur 9 (Mitten). Vid slutbesiktningen syntes glipor mellan färg och glas på flera av fönstren. Detta skulle åtgärdas i efterhand. Foto: Tobias Mårud.

Figur 10 (Höger). Spricka i ruta som medvetet inte ersattes. På bilden syns även färg och kitt på glaset vilket skulle avlägsnas efter slutbesiktning. Foto: Tobias Mårud.

Figur 11. Fönstret på tornets södra fasad innan... Foto: Tobias Mårud.

Figur 12. ...och efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 13. Västra fönstret i långhusets södra fasad, innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud.

Figur 14. Och efter åtgärd, bl.a. syns kittlagning vid jämförande av bilderna. Foto: Tobias Mårud.

Figur 15. Västra fönstret i långhusets södra fasad, innan åtgärd. Bl.a. syns färgbortfall på vänstra delen av bågen. Foto: Tobias Mårud

Figur 16. Samma fönster efter åtgärd. Foto: Tobias Mårud

Figur 17. Korffönstret, innan åtgärd. Foto: Tobias Mårud

Figur 18. Korffönstret, efter åtgärd. Bl.a. anlägsnades smuts på båge och karm. Foto: Tobias Mårud

Resultat

Restaureringen av fönstren försvårades av att framför allt virket i spröjsarna var nedslitet. Kittfalsens djup var på flera ställen i minsta laget. Att fönstren åtgärdades på plats istället för att lyftas ned påverkade sannolikt slutresultatet då både grundarbetet och målning blir något svårare att genomföra. Slutresultatet kunde vara bättre men resultatet är efter omständigheterna förklarligt. Arbetet är godkänt och åtgärderna följer länsstyrelsens beslut.

Vid slutbesiktning fanns färgstänk och kittrester på glas. Tvätt och stänkborttagning lovades att utföras efter slutbesiktning. Även bättringsmålning av glipor som uppkommit mellan glas och färg, där äldre kitt suttit kvar, ska utföras.

Bilder

Dokumentation av fönstren efter åtgärd.

Figur 19. Södra tornfasaden. Foto: Tobias Mårud.

Figur 20. Västra fönstret, södra långhusfasaden. Foto: Tobias Mårud.

Figur 21. Andra fönstret från väster, södra långhusfasaden. Foto: Tobias Mårud.

Figur 22. Tredje fönstret från väster, södra långhusfasaden. Foto: Tobias Mårud.

Figur 23. Östra fönstret, södra långhusfasaden. Foto: Tobias Mårud.

Figur 24. Korffönstret, östra gaveln. Foto: Tobias Mårud.

Figur 25 (Övan). Östra fasaden, sakristians tillbyggnad (arkivrummet). Foto: Tobias Mårud.

Figur 26 (Höger). Sakristians fönster, sakristains norra fasad. Foto: Tobias Mårud.

Figur 27. Fönstret in mot Reuterkrantz'ska gravkoret, sakeristibyggnadens norra fasad. Foto: Tobias Mårud.

Figur 28. Östra fönstret, långhusets norra fasad. Foto: Tobias Mårud.

Figur 29 (Vänster). Västra fönstret, långhusets norra fasad. Foto: Tobias Mårud.

Figur 30 (Ovan). Tornets västra gavel. Foto: Tobias Mårud.

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA).

Lantmäteristyrelsens arkiv, akt T25-14:1 och T25-14:2

Länsstyrelsernas Karttjänster (WebbGis)

Otryckta källor

Hammarskiöld, Rolf. 2005. Karaktärisering av Kolbäcks kyrka. Västerås stift.

Litteratur

Ahlberg, Björklund. 2000. Västmanlands kyrkor i ord och bild. Borlänge.

Grau, Olof. 1754. Beskrifning öfver Vestmanland. Nytryck 1904 utgivet av Västmanlands läns tidning. Västerås.

Kilström, Bengt Ingemar. 2002. Nr 65, Västerås stifts kyrkoberivningskommitté. Västerås.

Tekniska och administrativa uppgifter

Stiftelsen Kulturmiljövård projektnr:	14050
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	433-5751-2012, 2012-12-14
Fastighet:	Kolbäcks Kyrkby 9:1
Landskap:	Västmanland
Län:	Västmanland
Kommun:	Hallstahammar
Socken:	Kolbäck
Beställare:	Hallstahammars kyrkliga samfällighet
Entreprenör:	Målerispectrum
Antikvarisk medverkan:	Tobias Mårud Stiftelsen Kulturmiljövård Stora Gatan 41 722 12 VÄSTERÅS

